

“ЧАС ЗБИРАТИ КАМІННЯ...”

Горбатюк В. З-під трави забуття: подільські шляхи українських письменників. – Хмельницький: Б. в., 2011. – 223 с.

Коли мова заходить про книжку “З-під трави забуття”, її автор Василь Горбатюк одразу ж, ніби вибачаючись, заявляє, що не вважає себе фаховим літературознавцем, а книжку – літературознавчим дослідженням. Можливо, у цьому є й частка притаманного письменникам кокетства... Але загалом “З-під трави забуття” і справді не можна назвати лише літературознавчою працею, хоча, попри заяви автора, такі елементи фахового аналізу окремих літературних текстів, насамперед віршових, зустрічаємо в кожній із коротеньких розвідок (від 2 до 14 сторінок).

Підзаголовок “Подільські шляхи українських письменників” нашоухує на думку, що перед нами збірка краєзнавчих досліджень. І так їх назвати, знову ж частково, було би правильно – і неправильно водночас, бо В. Горбатюк ніколи не випускає з поля зору загальноукраїнської перспективи, не прагне перебільшити роль Хмельниччини у творчості того чи того письменника і взагалі в історії української літератури. Як і не бажає применшити цю роль. Показовим може бути нарис “...І такі романтичні легенди навколо “Журби”. Автор, який навчався в Чорноострівському профтехучилищі, сприймає як дуже близьку версію про те, що відомий вірш Л. Глібова був написаний саме в цьому населеному пункті, тим більше тут і річечка є, і верби вздовж неї, і “гора високая”... Проте сумлінність дослідника не дає йому ігнорувати інші легенди стосовно місця створення “Журби”, зокрема й маловідомі версії. Усі вони, доходить висновку В. Горбатюк, мають право на існування, бо нічим не спростовуються, але повноправно може претендувати на “батьківщину” вірша і згадане містечко на Поділлі.

Із 2006 р. В. Горбатюк обіймає посаду директора Хмельницького обласного літературного музею. Очевидно, саме посада багато в чому спонукала його до створення рецензованої книжки. Насамперед привертає увагу джерельна база. Автор ґрунтовно простудіював напрацювання попередників, котрі якимось стосуються творчості подоляків або тих літераторів, кого химерна доля й перипетії історії пов’язали

Хмельниччиною. Узагальненням напрацювань попередників він, однак, не обмежився. Для заповнення прогалін, для нових наукових відкриттів В. Горбатюк не один день просидів в архівах і перелопатив гору документів, щоби такі знайти зерна таких потрібних конкретних фактів. Чимало з цих документів повністю наводяться в тексті “З-під трави забуття”.

Важко сказати, ким більше був В. Горбатюк – фаховим істориком чи літературознавцем, синтезуючи ці іпостасі в одній особі. Але “за сумісництвом” дослідник – ще й письменник, що дає йому змогу тонко відчувати красу й довершеність текстів або ж їх учнівський характер, акцентувати увагу на тих літературних явищах, які пройшли повз увагу попередників або ж і зовсім їх не зацікавили. Так, у нарисі “Поет, якого не було в літературі” В. Горбатюк за різними можливими джерелами відтворює біографію нікому не відомого сільського вчителя-п’яниці Миколи Матвіїва, який писав вірші (залишилося їх усього вісім). Кого може зацікавити людина соціального дна із таким куцим доробком? Проте В. Горбатюк побачив у цих восьми поезіях (і продемонстрував це за рахунок вдумливого й фахового аналізу) справжні перлини української лірики. Тому його нарис потребує продовження вже з боку небайдужих читачів: можливо, хтось із них таки знайде твори М. Матвіїва, яких було чимало, однак доля їх невідома?

Розвідки книжки “З-під трави забуття” об’єднані у три великі розділи. У першому – “У світлиці рідної хати” – ідеться про ті постаті XIX – поч. XX ст., які зробили свій унесок у розвиток

української культури. Це можуть бути невідомі сторінки про життя знаних літераторів – уже згаданого Леоніда Глібова чи видавця “Української хати” Павла Богацького. А що ми знали досі про вчителя Петра Чуйкевича, крім того, що з ним зустрічався в Кам’янці Т. Шевченко? Виявляється, така зустріч не випадкова, бо “звичайний” учитель гімназії був дуже незвичайним, ще в Києві був дуже близьким до кола майбутніх кирило-мефодіївців. Науковий виклад біографії поєднується із рисами художнього нарису в розповіді про Андрія Димінського, пам’ять про якого бережуть у селі Струг Новоушицького району й через століття по його смерті. Привертає В. Горбатюк увагу до публікації невеликої частки його багатющої фольклорно-етнографічної спадщини Миколою Плеваком у 1928 р., яка й зараз залишається невідомою для більшості фахівців.

Третій розділ “Устають в огні світанки...” об’єднує розповіді про письменників-емігрантів, про тих літераторів і журналістів, хто брав активну участь в українській підпільно-пропагандивній діяльності на теренах Хмельниччини в роки Другої світової війни, а також про митців-сучасників. Сюди входять розвідки про вже згаданого М. Матвіїва й буковинського письменника Володимира Бабляка (через його листування з Д. Ткачем), про останні роки життя Миколи Чирського й довгий шлях з’ясування справжнього імені та прізвища Анатолія Юриняка...

Усього одна зустріч була у Василя Горбатюка з Григором Тютюнником. Автор “З-під трави забуття” не надає їй, на відміну від багатьох Тютюнникових “друзів” чи “товаришів”, “епохального значення”, він щиро зізнається в її випадковості, як щиро зізнається й у тому, що в його, Василя Горбатюка, душі ця зустріч залишила незабутній слід. А також вона додає ще одну рису до характеристики постаті Г. Тютюнника: адже із таких нібито малозначущих стрихів і складається повне уявлення про Митця...

Другий розділ “На високих берегах Смотрича” й за обсягом, і за вагомістю варто назвати стрижнем аналізованої книжки. В основі розвідок цього

розділу – літературне життя Кам’янця-Подільського часів його столичного статусу та в перші роки по цьому, коли й місто, й Український університет у ньому відігравали одну із ключових ролей у культурно-політичному житті України. Кого лише не заносив до Кам’янця вихор історичних катаклізмів у той період! В. Горбатюк, спираючись на раніше не знані архівні документи, відкриває нові сторінки біографії Валер’яна Поліщука і Кліма Поліщука, Дмитра Бузька й Сави Божка, Олекси Кундзіча та Івана Дніпровського, Володимира Сосюри й Володимира Свідзінського... Важливими видаються не лише факти, інколи визначальні, із життя цих митців. Абсолютна більшість із них, класиків української літератури, робили в той час лише перші кроки в мистецтві – часто не відомі нам, про які й повідомляє В. Горбатюк.

А ще у другому розділі міститься цикл нарисів про майже не знаних літераторів, які, проте, мають у своєму доробку надзвичайно цікаві твори. Це – Каштан Карий, Степан Риндик, Варфоломій Кириленко. Сподіваємося, що після книжки В. Горбатюка вони перестануть перебувати у статусі невідомих. Не оминає автор “З-під трави забуття” й кам’янецький період у біографії відомих науковців Костя Широцького, Григорія Голоскевича, Юхима Філя, митця й редактора Давида Копицю...

У тексті другого розділу наведено чимало різноманітних документів (цитуються переважно повністю) – заяви і звернення студентів і викладачів Кам’янець-Подільського університету, резолюції університетського керівництва тощо. Враження перевантаженості ними, однак, не виникає, бо тоді офіційні звернення насправді ще не були такими “офіційними”, як нині: автори не вдавалися до штампів, притаманних діловим паперам, тому й не ховали за ними емоції й відчуття. Від цього наведені у книжці документи стають справді живими свідками епохи. Чого варта, скажімо, така фраза із заяви А. Розенкранца (Каштана Карого): “Прошу розпорядження про переведення розрахунку зі мною по Колективу за квітень і травень у сумі: 20 пудів житнього борошна і 1000.000 рублів. Гадаю, що маю право на розрахунок, так як Колегія

розрахувалася з де-якими служачими за сі місяці <...>. Крім того прошу про видачу 1000.000 рублів за перечистку машинки в канцелярії Колектива. Майстер за цю роботу просив 1.½ пуда пшениці” (90). Або ж: “Не могу сьогодні бути на службі, тому що розлізлися чоботи” (89). Чи підпис у заяві на ім’я ректора про зарахування у студенти – “З тов. привітом Варфоломій Кириленко” (116). Таких “перлин” у розділі “На високих берегах Смотрича” – цілі разки.

Особливо цікава розвідка “Микита Годованець у вогні української революції”, якою відкривається другий розділ книжки. Ім’я цього байкаря в Кам’янці надзвичайно популярне: саме за фактом його творчості кам’янчани називають своє місто “столицею української байки”. Це знаходить абсолютне нерозуміння з боку представників інших регіонів України, бо там про Годованця чули (саме чули, а не знають!) одиниці. Можливо, причина в тому, що за інерцією на Хмельниччині досліджують і популяризують його доробок радянської доби, який насправді нічим не різниться від творів десятків інших байкарів, будучи переважно епігонством у стилі Дем’яна Бедного? Василь же Горбатюк зосередився на становленні М. Годованця як поета, байкаря й публіциста, на його творчості до 1920 р., коли той не був ще заангажований компартійною ідеологією, а творив за покликком серця як щирий патріот України й антагоніст більшовизму. Це дало змогу розкрити істинну сутність творів М. Годованця й замислитися

над тим, які ще вершини міг би здобути митець, якби його не зламав “соціальний запит” доби. В. Горбатюк зробив у цьому напрямку перший крок, але дав чітку перспективу для продуктивних досліджень науковцям-наступникам.

Кожен нарис-розвідка читається із захопленням, як своєрідний детектив: разом із автором читач проходить шлях важкого, але плідного пошуку фактів, вибудовування з них аргументованих версій, гіпотез, а найчастіше – розгаданих таємниць. Мабуть, тут дається взнаки й письменницький талант В. Горбатюка, який уміє бути водночас і об’єктивним аналітиком, і суб’єктивним митцем, не вдаючись, проте, до необґрунтованих тверджень чи міркувань.

С у ч а с н е в і т ч и з н я н е літературознавство, створюється враження, уже “перехворіло” на колись таке заманливе абстрактне теоретизування чи учнівське сподівання “відкрити” нові горизонти із допомогою методологій, уже застарілих на Заході. Треба бути справедливим: таки відкриттів зроблено в цій царині справді чимало. Але теорія починає захлинатися від браку “практики”, конкретних досліджень літературних фактів і явищ, котрі потребують копіткої праці, чималих зусиль і часу. Книжка Василя Горбатюка, жанр якої багатогранний і тому не піддається чіткому визначенню, заповнює значні прогалини в історії вітчизняної літератури. Цікавою й важливою вона видається не лише для пересічних читачів і науковців Хмельниччини, а й для всієї України.

Отримано 27 вересня 2012 р.

*Микола Васьків
м. Київ*

